

PLODONOSNA DESETLJEĆA ARABISTE I ISLAMOLOGA IZ ZAGREBA

Sažetak

U povodu sedamdeset godina života arabiste i islamologa Daniela Bučana, Odjel za orijentalistiku Hrvatskoga filološkog društva organizirao je petog decembra protekle, 2013, godine u Zagrebu svečanu sjednicu i razgovor o djelima autora *Poimanja arabizma*, *Vremena islama*, *Kako je filozofija govorila arapski*, *Uvoda u arapsku filozofiju*, i prevodioca najznačajnijih filozofskih djela Farabija, Ibn Sinaa, Gazalija, Ibn Rušda, Majmonida i Ibn Halduna. O Danielu Bučanu i njegovom autorskom i prevodilačkom opusu govorili su: Radoslav Katičić, Ismet Bušatlić, Hilmo Neimarlija, Mislav Ježić, Enes Karić, Tatjana Paić-Vukić i Tarik Haverić. Donosimo tekstove izlaganja Hilme Neimarlije i Enesa Karića.

SREDOZEMNA SINTEZA DANIELA BUČANA

Hilmo NEIMARLIJA

Ovaj susret razumijevam kao priznanje našeg duga prema Danielu Bučanu za lekturu koju nam pruža. Razumijevajući ga tako, vjerujem u oslobađajuću moć riječi koje će se ovdje izreći o Danielu Bučanu i vjerujem da će one biti prilog osvjetljenju nedovoljno rasvijetljene vrijednosti njegova djela. Istovremeno priznajem svoje poteškoće sa kazivanjem o djelu koje sadrži šest autorskih knjiga, mnoštvo tekstova po periodičnim publikacijama i fascinantnu zbirku prijevoda klasičnih i savremenih filozofskih, znanstvenih i pjesničkih djela.

U prvim zamišljajima ovakvog susreta s Danielom Bučanom mislio sam da ću s lahkotom moći ukazati na značaj koji pripada Bučanovom autorskom i prevodilačkom opusu na području arabizma, islamologije i klasične filozofije na arapskom jeziku. Naravno, pritom nisam pomišljao na predstavljanje ili čak procjenjivanje djela u cjelini, jer ne znam kako bi se to moglo učiniti u ograničenom izlaganju. Mislio sam, u skladu sa klasičnim poukama učitelja tesavvufa, da se ne mora osvjetljavati sve u Bučanovom djelu da bi se pokazala raskošnost i unutarnja cjelovitost njegova intelektualnog puta i ostvarenja.

Kada sam se, međutim, vratio Bučanim tekstovima, na drukčiji način sam se suočio sa izazovima i teškoćama u njihovom povezanom sagledavanju. S jednom vrstom izazova i teškoća dočekuje složenost i razuđenost opusa, koji čine kulturološka, lingvistička i poetička razmatranja, historijskofilozofske i filozofskopovijesne rasprave, prijevodi i interpretacije filozofskih i pjesničkih djela iz arapskog jezika. Premda su u prvom planu Bučanovih očitovanja teme arabizma, islama i filozofije na arapskom jeziku, mnogostranost i obilje njegovih iskazivanja teško je obuhvatiti jednim pogledom, uvesti u jedan uvid. Drugu vrstu izazova i teškoća nameće očigledna neravnoteža između izvorne kulturne vrijednosti i javnog vrednovanja Bučanova djela, nesklad između njegove pionirske prodornosti i njegova šireg prijema. Podsjećajući na sudbinu književnog opusa, čiji rast i unutarnje preobrazbe za širu javnost ostaju

zaklonjeni sjajem ranog uspjeha pisca, Bučanovo se djelo desetljećima razvija i razgranava pomalo tajnovito i za mnoge gotovo neprimjetno u sjeni autorove potvrde sa prvim ranim radovima. Sa tim radovima, esejima i studijama s područja arabistike koje je objavljivao po časopisima kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina prošlog stoljeća i koje se primalo sa zanimanjem kao autentične priloge u procesima tadašnjih otvaranja domaćih kulturnih vidika vremena, Daniel Bučan je stekao status poznatog autora prije nego što je navršio tri desetljeća života.

Knjige Daniela Bučana čine eseji i rasprave o važnim temama arabizma i islama i studije o velikim temama i velikim ličnostima klasične filozofije i teologije na arapskom. I u jednim i u drugim radovima se, za ovu sredinu uglavnom pionirski i nedvojbeno autentično, predočava svijetarapske kulturne zone islama u geografskim, duhovnim i povijesnim odrednicama i oblicima i u preokupacijama i postignućima reprezentativnih mislilaca i pjesnika. I može se raspravljati o tome koliko je prave istine ili stvarnosti u tom predočavanju. Ali se ne može osporiti širina horizonta Bučanova otkrivanja arapskog svijeta kao dijela cjeline islama i islama kao dijela kulturnih cjelina Mediterana i Zapada, osebnost njegova pronicanja u veze i odnose vjere, mišljenja i povijesti u kojima se taj svijet kretao u prošlosti i promišljanja svjetovnih izazova i prijevora sa kojima se suočava u savremenosti, njegova sposobnost da i drugima otkriva taj kompleks pustinjnskih ograničenja i bujnih uzleta života, univerzalne vjere i drevnih lokalnih tradicija, imperijalnih carstava i plemenskih ovisnosti, kosmički svijet teologa, filozofa i pjesnika visokog stila i haotični svijet prizemnih političkih ideologija i sukoba.

Svoju prvu knjigu Bučan je završio u tridesetprvoj godini, i objavio dvije godine kasnije, i u njoj je na jasan i nepretenciozan način posvjedočio svoju kako autorsku osobnost tako i smionost i kompetentnost. Bila je to knjiga o Ibn Haldunu kao prvo cjelovitije djelo u ovoj sredini o misliocu pred kojim je zapadna misao ostala u stanju nevjerice, zapanjenosti

i divljenja u kojem se našla kada je u njegovoj *Mukaddimi (Prolegomeni)* otkrila formulacije reprezentativnih zamisli i otkrića kasnijih evropskih mislilaca i kada je u njemu prepoznala utemeljitelja novog, znanstvenog odnosa prema povijesnim zbivanjima i ujedno osnivača ili prethodnika osnivača sociologije, političke ekonomije, kulturologije, antropologije. Bučan ju je označio pokušajem da se, predstavljanjem srži modernih interpretacija Ibn Haldunova djela, širem krugu domaće kulturne javnosti predstavi misao velikog arapskog mislioca i ogradio od pretenzija pravog znanstvenog pothvata, za koji je ustvrdio da bi bio nužan kako bi se zaista dostojno i u potpunosti predstavilo Ibn Haldunovo djelo. Knjiga je sadržavala studiju o Ibn Haldunu i prijevod izabranih i komentiranih fragmenata iz *Mukaddime*, i predstavljala je zapravo Ibn Haldunovu prekretničku misao i njezine moderne interpretacije u intelektualno vjerodostojnom Bučanovom razumijevanju i izlaganju. Dva sljedeća navoda su iz ove knjige u kojoj je Daniel Bučan prikazao rezultate svojih promišljanja ideja, učenja i položaja mislioca za kojega se vezuje završavanje klasičnog razdoblja islamske kulture i otvaranje novog razdoblja ljudske misli. Prvi je iz Bučanove studije, a drugi iz njegova prijevoda teksta Ibn Haldunove *Mukaddime*.

„Prvi put u povijesti netko je ustvrdio, i potpuno svjesno to obrazložio, da je predmet historije prošlost čovječanstva u njezinoj vezi s razvojem društva, i veza tog razvoja s prirodnim čimbenicima. Prvi put su se čovjekova spoznaja i samospoznaja potpuno jasno i s punom sviješću uzdignule do ideje o povijesti kao društvenoj činjenici, i o društvu kao povijesnoj činjenici (...). Dakle, s Ibn Haldunom historija je prestala biti isprazno bilježenje činjenica i postaje tumačenje politike, privrede, načina proizvodnje, oblika civilizacije i različitih čimbenika koji na nju utječu. Ona više nije “kalendar” i genealogija, pohvala dinastiji i priča za zabavu kraljeva i učenih, predaja i literatura; ona je znanstveni napor da se sagleda i objasni.“ (Daniel Bučan, *Realistički racionalizam Ibn Halduna / Ibn Haldun*, Iz *Mukaddime*, Zagreb 1976, str. 16-17)

„Predmet ove knjige posebna je znanost koja posjeduje poseban predmet, a to je *umran al-bešeri*, to jest ljudsko društvo, a posjeduje i posebne probleme, to jest razlaganje promjena što u skladu s njegovom naravi zadešavaju

umran. (...) U ovoj knjizi metodom kojom se provjeravaju opća i posebna znanja i kojom se obaraju obmane i sumnje, objašnjavamo promjene kroz koje je prolazilo društvo u različitim stadijima civilizacije; objašnjavamo moć, osnovne proizvodne djelatnosti, znanost i umjetnost.“ (Daniel Bučan, *Realistički racionalizam Ibn Halduna / Ibn Haldun*, Iz *Mukaddime... str. 69*)

Sa knjigom o Ibn Haldunu Daniel Bučan je predstavio misao prvog postsrednjovjekovnog mislioca i za ovdašnju kulturnu javnost načinio most između svijeta zapadne modernosti, koji se određuje u duhu te misli, i svijeta islamske klasičnosti, kojemu misao izvorno pripada. U narednim knjigama, *Poimanju arabizma* i *Vremenu islama*, prikazao je svoje istraživačke i mislilačke uvide u duhovno-povijesne krajolike arabizma i u religijsko-civilizacijsku konfiguraciju islama. Ove dvije knjige obilježavaju okvir Bučanovih tematizacija, i za njih se može reći da zauzimaju središnje mjesto u njegovom autorskom opusu.

U *Poimanju arabizma* tematizirani su činioci oblikovanja arapskog svijeta i izgradnje arapske samosvijesti u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti: zavičajna pustinja i pustinjom obilježena pjesnička budnost Arabljana, životna moć kur'anske objave i njezino oslobađanje Arabljana od osjetilne vezanosti za pojedinačne pojavnosti i dovođenje do viših razina vjere i kolektivnog samorazumijevanja, povijesni trijumf ranog islama i duhovni rast Arapa i novopridošlih muslimana iz drugih naroda u znanostima, filozofiji i sufijskoj kontemplaciji, suprotstavljenost pokreta muslimanskog univerzalističkog pokreta šuubijije i arapskog unitarističkog pokreta urubijije, odnosi islama i Zapada, moderni prodor Evrope na Istok i suočenje muslimana sa izazovima savremenosti, unutarsemitski, židovsko-arapski sukob i njegovi nesemitski civilizacijski korijeni, ideologije panarapskog nacionalizma i partikularnih nacionalizama, težnja Arapa za slobodom od strane dominacije i arabizam kao oblik “negativne afirmacije” spram stranih utjecaja i kao forma integracije u savremeni svijet.

U *Vremenu islama* izdvajaju se doktrinalne konstante “vjerske esencije” islama i povijesni aspekti njegove “svjetovne egzistencije” i islam se razviđa u formativnim vremenima razvoja i širenja i u modernim vremenima kriza i

diskontinuiteta: u vjerskom samoodređenju kao vjera u jednog i jedinog Boga i konačni oblik monoteizma što započinje sa stvaranjem svijeta i obuhvaća kontinuitet “abrahamske religije”, u institucionalnim formama kao ustanovna religija pet “stupova vjere” i univerzalne zajednice vjernika što povezuju sveto i svjetovno, osobno i društveno, u svjetovnim likovima kao civilizacija što se proširila posvuda po svijetu, razvijala u raznim zemljopisnim, etničkim i kulturnim sredinama i realizirala u velikim kulturnim komunikacijama i sintezama. U ovom razviđanju poriče se pripadanje islama Istoku, koji se pojavljuje u uobičajenim ovdašnjim razlikovanjima od Zapada, i nalazi se da je neobično rašireno i posve pogrešno viđenje islama kao dijela Orijenta kojemu se pripisuje misterioznost, mističnost, egzotičnost. Na pripadanje islama Zapadu ukazuje se isticanjem pripadnosti islama monoteističkom bloku religijskih tradicija, i upućuje razmatranjem njegovih socijalno-povijesnih aspekata i njegove produktivne uloge u mediteranskoj sintezi racionalne misli i monoteističke objave.

Navodim iz *Poimanja arabizma* Bučanov opis pustinskih korijena arapskog bića, i iz *Vremena islama* njegovo određenje srednjovjekovne uloge islama na Mediteranu:

“Velike su se civilizacije najčešće rađale u pitomom, bogatom krilu zelenih riječnih dolina, u blagotvornim krajolicima ravnoteže, u bujnosti koja je slika sjećanja na izgubljeni raj zemaljski. No za kolijevku arapsko-islamske civilizacije prije bi se moglo reći da je zastrašujuća slika prijetećeg pakla, pusti obzor zatvoren uništavajućom neumornošću užarenog sunca, nepomična vječnost besploda. Ali i u tom paklu život je znao naći tanke zelene žile kojima je izbio u bespuće – male pustinske oaze i bunare, oskudne izvore postojanja i opstanka. (...) Pustinja kao okoliš u sebe zatvorenog egzistencijalnog ciklusa, ostavila je dubok i neizbrisiv trag u arabljanskoj duši. Ona je formirala Arabljanina zatočivši ga u svoj oskudni i okrutni svijet. A taj njezin izvanredno snažan i dubok utjecaj otkriva se ne samo u nomadskoj beduinskoj Arabiji već i u najistančanijim trenucima blistavih dana povijesti kasnije arapske civilizacije. Jer, pustinja je bila onaj element koji je, oblikovavši arapsku vitalnost, stvorio iz te vitalne mase arabljanskog duha tri temeljna aspekta kasnijeg arapskog

bića kao tvorca jedne nove civilizacije i kulture: ratnika, pjesnika i vjernika.”(Daniel Bučan, *Poimanje arabizma*, Zagreb 1980, str. 7-8)

“Zahvaljujući činjenici da je Mediteran bio ‘središte svijeta’, Evropa je jedino preko islama (koji je u tom području predstavljao i vojnu i civilizacijsku silu) mogla stupiti u odnose s ostatkom svijeta, baš kao što je i islam – našavši se u tom središtu svijeta – na svim stranama bio u dodiru sa svim ostalim dijelovima svijeta. Islam je, sa svojom civilizacijom i sa svojom intelektualnom baštinom i produkcijom, bio pol prema kojem su se tada određivale druge cjeline kao dijelovi istoga sustava, što je na Mediteranu pridonosilo tomu da razlike ne budu samo suprotstavljene, već da istodobno budu podložne i usklađivanju. To usklađivanje kojeg na političkoj razini nije bilo, ali je funkcioniralo na duhovno-intelektualnoj – pokazalo se temeljnim uvjetom napretka univerzalnosti znanja, mišljenja i opće kulture i civilizacije. Bio je to napredak koji se odvijao usprkos ideološkim suprotstavljanjima i ratovima, kao učinak zajedništva na višoj (ili, ako se hoće, dubljoj) razini. Islam na Mediteranu nije tada bio samo prijeteća vojna sila i ideološki protivnik, već i filozofijski i znanstveni uzor.” (Daniel Bučan, *Vrijeme islama*, Zagreb 1991, str. 88-9)

Poimanje arabizma i *Vrijeme islama* su knjige koje pružaju mogućnosti stjecanja saznanja i učestvovanja u misaonoj gradnji jednog svijeta dubokih temelja i otvorenih vidika, ali i priliku za udubljanje u sugestivne slike toga svijeta. Obje knjige su napisane stilski precizno, obazrivo i u isti mah oslobođeno, bez pretenzija na sveobuhvatnost, tako da se za njih može reći da im ne nedostaje poštenja na koje je mislio Nietzsche kada je govorio da sistemskoj ambiciji nedostaje poštenja. U stvari, Daniel Bučan je u *Poimanju arabizma* izbjegao ograničenja rigidnog orijentalizma, a u *Vremenu islama* evropocentrične islamologije i krutog sociologizma, kao varijanti svodenja arapskog i sredozemnog svijeta islama na inertni predmet znanstvene obrade. Svijetu arabizma ili urubijije, kao predmetu razmatranja i predstavljanja u *Poimanju arabizma*, on je ostavio dio njegove arabljanske zagonetke, njegovih povijesnih prijepora i njegovih savremenih gibanja između bezdana tradicije i iskušenja budućnosti. Na sličan način je u *Vremenu islama* sredozemnom i bliskoistočnom islamu ostavio dio njegove žive

religijske tajne, njegovih protuslovnih izlaganja svjetovnim izazovima i njegovih neprestanih djelovanja na različite ljude u različitim životnim prilikama i civilizacijskim okolnostima.

Tri preostale knjige u autorskom opusu Daniela Bučana zapravo su dio grandiozne cjeline njegovih ostvarenja na području klasične filozofije na arapskom jeziku. Prva od njih, *Al-Gazali i Ibn Rušd: Mišljenje u svjetlosti vjere i razuma*, u skraćenoj i neznatno izmijenjenoj verziji uključena je u drugu knjigu, *Kako je filozofija govorila arapski. Al-Fārābī, Avicenna, Al-Ġazālī, Ibn Rušd, Majmonid*, a obje knjige su neposredno povezane sa njegovim prevodenjem i objavljivanjem kapitalnih filozofskih djela ove peterice filozofa kao prikazi i interpretacije njihovih mišljenja. Treća knjiga, *Uvod u arapsku filozofiju*, povezana je sa prethodne dvije i sa Bučanovim prijevodima izvornih tekstova Farabija, Ibn Sinaa, Gazalija, Ibn Rušda i Majmonida kao propedeutičko djelo koje otvara i rezimira glavne teme filozofije na arapskom jeziku. Nastala je na temelju autorovih predavanja na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu i prvo je djelo u ovim jezičnim prostorima sa meritorno postavljenim zadatkom razjašnjavanja pitanja nastanka i razvitka filozofije na arapskom jeziku, načina na koji se pristupa filozofskim problemima u djelima njezinih najistaknutijih predstavnika u klasičnom razdoblju, njezina položaja u klasičnoj kulturi islama u odnosu na druge oblike mudrosti i prosvjetljujućeg znanja, te njezina značenja za kasniju sudbinu filozofije u Evropi.

Bučanovu zbirku prijevoda klasičnih filozofskih djela na arapskom čine, pored izbora iz Ibn Haldunove *Mukaddime*, djela Farabija *Knjiga o slovima* i *Uzorita država*, Ibn Sinaa / Avicene *Knjiga naputaka i opasaka* i *Metafizika* (izvodi iz djela *Šifa*), Gazalija *Nesuvislost filozofa*, Ibn Rušda / Averoesa *Nesuvislost nesuvislosti* i *Odlučna rasprava*, te najznačajnije djelo najvećeg židovskog filozofa Majmonida *Vodič za one što dvoje (Delaletu-l-hairin)*. (Ovim prijevodima najznačajnijih ostvarenja filozofskog mišljenja u arapskom jeziku prethodilo je Bučanovo prevodenje pjesništva El-Mearija, arapskog pjesnika iz desetog stoljeća, koje je objavio u knjizi pod naslovom *Obvezivanje neobveznim*. *) U zamašnosti ovih Bučanovih prijevoda pokazuje se filozofska vrijednost djela mislilaca

koji nisu samo najistaknutiji filozofi u jednom od jezika filozofskog mišljenja već su to mislioci koji pripadaju najužem krugu najvećih filozofa u povijesti. Prijevodi Farabijeve *Uzorite države*, Ibn Sinaove *Metafizike*, Averoesove *Nesuvislosti nesuvislosti*, otkrivaju zašto je vitez humanističke misli evropskog petnaestog stoljeća, Piko de la Mirandola, kod Farabija našao “nešto bremenito i misaono”, kod Ibn Sinaa “nešto božansko i platoničko”, kod Ibn Rušda “nešto čvrsto i nepobitno”, kao što prijevodi Gazalijeve *Nesuvislosti filozofa* i Majmonidova *Vodiča za one koji dvoje* upućuju na razloge usljed kojih savremeni istraživači s Gazalijem povezuju Descartesa i Kanta, Husserla i Wittgensteina, i usljed kojih se za Majmonida kao najvećeg židovskog filozofa “može reći i da je jedan od najvećih mislilaca srednjovjekovne filozofije u islamu”. S ovim se djelima sada i u hrvatskom jeziku na raskošan način očituje veličina onoga o čemu je filozofija kontemplirala u vremenima svojih izvornih proboja i najviših doseg.

Navod što slijedi predočava prijevod početka ili prvog stava o Prvome biću u Farabijevoj *Uzoritoj državi*:

„Prvo biće jest prvi uzrok bitka svih ostalih bića. On je lišen svih vrsta manjkavosti, dok u svemu drugome nužno ima nekakve manjkavosti, bilo jedne bilo više od jedne; no Prvi je lišen svake vrste manjkavosti. Njegov je bitak najodličniji bitak, koji prethodi (svakom drugom) bitku, i odličnijeg i prvotnijeg bitka od Njegova ne može biti. Odličnost Njegova bitka najviše je vrste, a potpunost (Njegova) bitka najvišeg je stupnja. Stoga u Njegovu bitku i Njegovoj sućini ne može biti nikakve primjese lišenosti. On ni na koji način ne može imati ni možni bitak, niti ima bilo kakve mogućnosti ne postojati. On je stoga oduvječan, po sućini i po biti trajnoga bitka, (te On) za bivanje oduvječnim nema potrebe za nečim drugim što bi produživalo Njegov opstanak, već je za opstanak i trajanje Njegova bitka dostatna (sama) Njegova bit. Bitka kakav je Njegov ne može biti, niti može biti bitka istoga stupnja kakav je stupanj Njegova bitka a koji On ne bi već imao. On je biće bitak kojega ne može imati uzroka po kojemu bi, iz kojega bi ili radi kojega bi Njegov bitak bio.“ (Al-Farabi, *Uzorita država*, Zagreb 2011, str. 13)

Za najveće muslimanske filozofe arapskog jezika, Farabija, Ibn Sinaa, Gazalija i Ibn Rušda,

kao i za najvećeg židovskog filozofa Majmonida, ili za zaslužnog kršćanskog mislioca i prevodioca Hunejn ibn Ishaka, koji je među spomenutima jedini bio etnički Arapin, filozofija nije bila proces razvitka mišljenja u vremenu. Ona je za njih značila učešće u procesima otkrivanja ili postizanja vječnosti i njihovi filozofski problemi i sistemi koje su razvili u interpretacijama Daniela Bučana nisu zatvoreni u okvire jednog historijskofilozofskog prikaza u kojemu se sav smisao filozofije pridaje početku, kraju, ili samom procesu njezine povijesti. Razlozi usljed kojih se filozofi, kao i historičari filozofije, ne prestaju sukobljavati u određivanju toga što bi filozofija trebala biti u svome pojmu u jednini i što bi mogla biti u svojim geohistorijskim likovima i u pojmovima u množini, u ustanovljavanju pojave i nastanjenosti filozofije u idejama, jezicima, narodima, epohama, kulturama, u Bučanovim su interpretacijama elementi pitanja arapske filozofije kao *filozofije* i tla iz kojeg ona izrasta kao *arapska* filozofija. Bučan tako propituje stare prijepore oko naslovnog određenja filozofije koja se razvijala na arapskom jeziku u prvim stoljećima islama u širem sklopu kretanja i afirmiranja mišljenja što se naziva islamskom filozofijom ili klasičnom muslimanskom mudročću, rasvjetljava njezino grčko porijeklo, arapski jezični medij i ukorijenjenost u izvorno religijskom kulturnopovijesnom sistemu islama i u njegovoj sposobnosti da iz drugih sistema smisla prima istine koje postavlja na njihova vlastita mjesta i od njih pravi svoje istine, te razjašnjava ulogu te filozofije u razvitku srednjovjekovne evropske misli. U njegovom predstavljanju mislilaca koji su obilježili vrhove filozofije na arapskom jeziku Grci su izumili ili pronašli filozofiju a Arapi su filozofiju opravdali:

“Doprinos Arapa razvoju europske filozofije u vidu očuvanja i prijenosa antičke grčke filozofske baštine danas je opće mjesto. No ako se upitamo zašto je bilo tako, onda treba reći da se tu ne radi samo o pukom faktografskom fenomenu. Naprotiv, taj faktografski fenomen bio je moguć stoga što je filozofija u svom mediju arapskog jezika – kako kaže već navedeni citat iz djela Dimitrija Gutasa – zajamčila univerzalnost grčke (znanstvene i) filozofijske misli. U arapskom je jeziku filozofija kao ‘grčko čedo’ prvi put potvrdila svoju univerzalnost, što je – u konačnici – omogućilo njezin transfer u svijet latinskog kršćanstva. Univerzalnost filozofije taj je svijet raspoznao u arapskoj filozofijskoj

baštini, kako u arapskim prijevodima grčkih djela, tako i u njihovim razradbama. Arapi su bili ti koji su ju definitivno i u cjelini uključili u religijskom objavom definiran kontekst. Učinivši to u kontekstu islama, oni su pokazali da je to moguće i u kontekstu kršćanstva. A mehanizam tog transfera bio je u mnogomu nalik onome što je Gutas nazvao ‘pokretom prevođenja’, zahvaljujući kojem je filozofija kao proizvod grčke kulture svoj život obnovila u arapskoj kulturi. To se zbilo u Španjolskoj, gdje je kršćanska rekonkvista, protjeravši arapske osvajače Španjolske, zatekla arapsku intelektualnu baštinu, neizmjereno bogato sedmostoljetno nasljeđe blistave arapske kulture na tlu Europe. Kršćanski Toledo je u Španjolskoj tako u mnogome postao ono što je abasidski Bagdad bio za arapski halifat.” (Daniel Bučan, *Kako je filozofija govorila arapski*, Zagreb 2009, str. XXXI-XXXII)

Daniel Bučan utvrđuje filozofski smisao “pokreta prevođenja” kao osoba kojoj je taj smisao dostupan iznutra, na način one prave objektivnosti o kojoj je govorio Gazali i koju je zagovarao otac fenomenologije Husserl. On sam neposredno rješava pitanja što su ih “pokreti prevođenja” u Bagdadu i Toledu postavili. I čini to kao osamljenik koji podsjeća na Hajj ibnu Jakzana ili Živog sina Budnoga, junaka Ibn Tufejllova istoimenog filozofskog romana iz dvanaestog stoljeća u kojemu se danas ne prepoznaje samo filozofskog preteču Defoeova Robinzona Kruša već i prvog junaka modernog evropskog prosvjetiteljstva. Živi sin Budnoga je osamljenik na pustom otoku, bez znanja o svijetu izvan otoka i zaokupljen duhovnim zrenjem, koji u pedesetoj godini stječe druga u drugom osamljeniku Esalu, što je na otok doplovio sa susjednog nastanjenog otoka kako bi se u samoći posvetio svojim vjerskim kontemplacijama. I dok Bučan podsjeća na Hajj ibnu Jakzana dotle na Esala podsjeća njegov drug Dimitrije Savić, autentični osamljenik u izdavaštvu koji u svojoj Filozofskoj biblioteci Demetra objavljuje Bučanove prijevode kapitalnih filozofskih djela iz arapskog jezika.

Svoj “naknadni život” Bučanovi arapski prijevodi žive izvan pažnje šire javnosti, bez prethodne institucionalizacije i planskog mjesta u planiranom prostoru društvenog, političkog, ekonomskog života. Zato je moguće zapitati se nije li Daniel Bučan, osamljenik iz Splita koji

živi u Zagrebu i razumijeva i tumači govor filozofije na arapskom, autor nestvarnih djela. Ako tih djela nema u prostoru javnosti, što jamči njihovu stvarnost? Naravno, odgovor je u dubinama njihova "unutarnjeg života", koji ne dopušta prosto posredovanje i kojemu je Bučan osigurao plodonosno uvođenje u hrvatski jezik; u susretu s prijevodima filozofskih djela Farabija, Ibn Sinaa, Gazalija, Ibn Rušda i Majmonida pokazuje se, zapravo, da su duhovno stvarna i u pravilu civilizacijski plodonosna djela koja izmiču predviđanju, planiranju, djela koja se ne može narediti ili iznuditi. Stoga je ovo ujedno i prilika da se spomenu još barem dvije osobe, koje sa Bučanom dijele vanjske biografske veze a unutarnje ih povezuje to što ni za njih islamska ili arapska filozofija nije bila nešto spoljašnje već je i od njih primljena kao misao, kao pitanje, kao otkriće. Prvi je, naravno, Herman Dalmatin ili Dalmatinac, učeni Evropljanin iz dvanaestog stoljeća iz Istre i jedan od istaknutih aktera "pokreta prevođenja" u vrijeme rekonkviste. Bio je među saradnicima Petra Venerabilisa koji je konstituirao glasovitu zbirku tekstova o islamu, u kojoj je prijevod Kur'ana zauzimao najvažnije mjesto. Za Venerabilisove saradnike, pa tako i za Hermana Dalmatina, vezuje se gotovo prijateljski odnos prema muslimanima u vremenu otvorenih neprijateljstava između svijeta islama i kršćanskog svijeta Evrope. Drugi je Nerkez

Smailagić, koji je u zagrebačkom ambijentu evropske kulture i na temelju djela uglavnom evropskih islamologa, razvio kompleksnu kulturnu tematizaciju islama i povezoao je sa vlastitom muslimanskom tradicijom.

Nemamo znanja o tome da je u dominantnim jezicima evropske kulture i tradicije prevođenja s arapskog neki prevodilac i interpretator preveo i intepretirao toliko kapitalnih filozofskih djela koliko ih je preveo i intepretirao Daniel Bučan. S druge strane, imamo znanja, koja se čine vrlo pouzdanim, da je Bučanov prijevod Farabijeve *Knjige o slovima* prvi prijevod ovog djela uopće; rukopis djela *Kitabu-l-huruf* je otkriven tek šezdesetih godina i objavljen sedamdesetih godina prošlog stoljeća. Stoga na kraju mogu samo iskreno poželjeti da Daniel Bučan i u narednim desetljećima zadrži ovako plodonosne veze sa duhom, istinom, umom, ili veličinom toga, kako god to imenovali, čemu on tako uvjerljivo, raskošno, nesebično služi.

**) Nakon što je ovaj tekst napisan i govoren u Zagrebu, autor je saznao da je Daniel Bučan upravo objavio novi značajni prijevod s arapskog, dakako, u Filozofskoj biblioteci Demetra Dimitrija Savića. Riječ je o Knjizi o duši Ibn Sinaa.*

BUČANOVA BUĐENJA SVJETOVA*

Enes KARIĆ

I.

U ovome lijepome danu, te još ljepšim povodom, kad se prigodno podsjećamo na sedamdeset godina života Daniela Bučana i na pedeset Ljeta Gospodnjih njegova publicističkog, naučnog i prevoditeljskog rada, dobro je pripovijediti jednu priču o Ḥunaynu Ibn Ishāqu (809-873), Arapu, nestorijanskom kršćaninu iz Hire, koji je imao izvanrednu naučnu i prevoditeljsku karijeru u kosmopolitskom Bagdadu, u drugoj polovini IX stoljeća. Uzimam sebi za slobodno da na ovog Ḥunayna Ibn Ishāqa ukažem kao na davnog intelektualnog pretka Daniela Bučana. Pouzdano se znade da je ovaj Ḥunayn Ibn Ishāq, kao filozof, učitelj i savjetnik na dvoru abbāsijskih halifa, na arapski preveo Aristotelovu "Hermeneutiku", zatim djela Galena, Hipokrata i Dioskorida, i mnoga druga. Ḥunayn Ibn Ishāq je nadzirao i predvodio jedan sjajan prevoditeljski tim koji je sa grčkog u arapski preveo veliki, zapravo impozantan, broj djela iz filozofije, astronomije, matematike, medicine, mineralogije... Napominjem, iz grčke književnosti bilo je najmanje prevedenih djela. Zanimljivo je grčkih tragedija, potom marginaliziranje epova, *Ilijade* i *Odiseje*, itd. uslijedilo je ne samo stoga što su muslimanski velikaši oko halife, kao i tadašnja obrazovana arapska elita općenito (i kršćanska i muslimanska) smatrali da je arabljanska književnost svojom vrijednošću mnogo katova iznad grčke književnosti, već i stoga što je sam Ḥunayn Ibn Ishāq (kao Arap i kršćanin) smatrao da navodno "grubim" i "dionizijskim" navadama zadojenom grčkom paganstvu i politeizmu, koji izviru iz drevne grčke književnosti, ne treba pružiti baš tako široko mjesto, pogotovo ne srdačno gostoprimitstvo na rafama u monoteističkim bibliotekama kršćanskih samostana i muslimanskih medresa.

Spominjemo ovdje, tek usputno, da je neopravdana povika na klasične muslimanske elite kako, eto, nisu u prvi mah prevodile drevno grčko političko mišljenje. Naime, istina je da ni klasični Arabljani kršćani nisu u doba kulturnog preporoda za vrijeme dinastije Abbasija pokazali gotovo nikakvo zanimanje za politička djela Starih Grka. Ni slavni kršćanin Ḥunayn Ibn Ishāq nije pokazao gotovo nikakvo zanimanje za grč-

ko političko mišljenje. Bilo kako mu drago, o ovom slavnom Ḥunaynu Ibn Ishāqu isplele su se raznolike priče, bilježe ih najslavniji historičari klasičnih muslimanskih epoha.

Priča se da je Ḥunaynu Ibn Ishāqu bagdadski halifa Al-Ma'mūn, kako tvrdi savremeni arapski historičar Filip Hitti u svojoj *Istoriji Arapa*, "u zlatu plaćao težinu knjiga koje je prevodio"¹ i ova priča tek je jedna među mnogima koje kolaju i danas diljem levantske, azijske i afričke strane Mediterana, a često i u Evropi. Dok gledamo ove zlata vrijedne tomove koje je napisao ili na hrvatski (bosanski, srpski...) preveo Daniel Bučan, dopustite mi da se još malo zadržim na priči koja spominje one halifске zlatnike kojima je moćni halifa "plaćao težinu knjiga koje je sa grčkog na arapski prevodio" Ḥunayn Ibn Ishāq. Naime, tu priču treba barem nakratko dovesti u pitanje, makar radi usporedbe tog sjajnog davnog honorara sa honorarima iz današnjih vremena, posve oskudnih za knjigu, još oskudnijih za pisce, za autore, a napose je ovo naše vrijeme zubato i studeno za prevoditelje. Stoga mi dopustite da ovu pripovijest o sjajnom i davnom prevoditeljskom honoraru, plaćanom u zlatu u nekadašnjem kosmopolitskom Bagdadu, barem zakratko, prihvatim s mnogim rezervama. Jer, mnogo strana koje su bile uključene u prevođenje grčkih djela u arapski jezik tokom IX i X stoljeća (po kršćanskom računanju vremena) moglo je imati itekako mnogo razloga za pretjerivanje i domišljanje priča o honorarima plaćanim onolikim ekvivalentima u zlatu koliko su na terezijama i vagama težile prevedene knjige.

Prvo, moguće je da su biografi muslimanskih mecena i vlastodržaca, kao i biografi tadašnjih muslimanskih halifskih vladara, izmišljali ove priče e da pokažu kako su oni tako visoko i plemenito cijenili i uvažavali nauku, ali i da time pokažu i to kako su, eto, toliki učeni kršćani imali tako dobar, to jest visok, status na halifskim dvorovima.

Drugo, vrlo je izvjesna mogućnost da su i sami kršćanski prevoditelji grčkih djela u

¹ Usp. Filip Hitti, *Istorija Arapa* (s engleskog preveo Petar Pejčinović), izd. Veselin Masleša, Sarajevo, 1988. (drugo fototipsko izdanje), str. 288. i dalje.

arapski jezik imali svoje razloge da fabriciraju ovakve priče o fantastično velikim honorarima za svoj tako predan i hvale vrijedan prevoditeljski učinak. Naime, ovim pričama kršćanski prevoditelji su možda htjeli pokazati kako su oni ne samo posjednici drevnoga grčkoga znanja, filozofije i duhovnog nasljeđa Starih, već su i uživatelji tog visokog učiteljskog statusa koji su imali kod halife. Sebe su, tako, pokazivali i prikazivali i kao one učitelje koji su primili zadaću s najvišeg mjesta, halifskog, da muslimane (na)uče grčkim filozofskim putevima mišljenja i načinima upotrebe "greciziranog" razuma, te tako pomognu halifama da u svojim islamskim redovima suzbiju, ili barem privedu razumskoj mjeri, "rigidne" teološke trendove i "tradicionalistička" mišljenja.

Treće, moguće je da su priče o prevoditeljskim honorarima u zlatu (koji su se, navodno, plaćali učenim kršćanskim elitama i krugovima) bile izmišljane i mnogo godina docnije, recimo u XII, XIII i XIV stoljeću, kada dolazi do provale Mongola i križara, kad je islamski svijet osjetio da se našao "između čekića i nakovnja", kada dolazi do osjetne kulturne dekadence u muslimanskim središtima. U tim dugim epohama rezignacije nužno je došlo do osvrtnja na tzv. "zlatno doba islama" u kulturi, filozofiji, naukama općenito. A na to doba često se gledalo i osvrtno sa sjetom.

II.

I ma koliko dovitljivih načina moglo još biti kako da se ospori autentičnost priče o velikom broju okā zlata koje je kao honorar dobio Ḥunayn Ibn Ishāq (i njegova nestorijanska kršćanska elita) koja je predano prevodila znamenite drevne ili stare Grke na klasični arapski, usred kosmopolitskog Bagdada – u jedno se, ipak, ne može sumnjati: Taj veliki i slavni prevoditeljski pokret jeste doista postojao, u njemu su učestvovali najumniji ljudi velikog abbasijskog carstva toga doba, vjersko pripadanje učenim prevoditeljima nije bilo nikakva smetnja da sudjeluju u ovom znamenitom dobu prevođenja grčkih djela u arapski jezik i tada cvjetajuću islamsku kulturu. U postojanje tog prevoditeljskog pokreta nemoguće je sumnjati, baš kao što je danas nemoguće sumnjati u postojanje ovog ovolikog prevedenog, napisanog i prokomentiranog filozofskog opusa Daniela Bučana. Drukčije rečeno, bez te bagdadske akademije

koja se zvala *Baytu l-Ḥikmah* (*Kuća Mudrosti*) ne bi bilo ni ovih Bučanovih velikih tomova, niti ove naše lijepe svečanosti u Zagrebu. Eto zašto mi ovdje povezujemo Ḥunayna Ibn Ishāqa sa Danielom Bučanom.

Imajući na pameti da su ovdje izložena djela koja je Daniel Bučan preveo ne samo sa arapskog, već i ona koja je prevodio sa talijanskog, francuskog i engleskog, to jest sa četiri jezika, napominjem, tek prigodno, da Marshall G. S. Hodgson u svojoj opsežnoj trotomnoj knjizi *Podvig islama* (*The Venture of Islam*), ukazuje na činjenicu da je Ḥunayn Ibn Ishāq okupio prevoditelje, te da su radili usred jedne atmosfere pregledanja tekstova napisanih na četiri jezika: grčkom, sirsom (ili sirijačkom), zatim pahlavijskom i, dakako, sanskritu.² Hodgson tvrdi da su Ḥunayn Ibn Ishāq i njegovi ljudi sakupljali što je moguće više tekstova (rukopisa) nekog djela, vršili uspoređivanja, kritička kompariranja i potom prevođenja. Tako je, tvrdi Hodgson, u arapski jezik u ovoj "epohi prevođenja" ušlo više vrijednih djela staroga svijeta, negoli je slučaj sa bilo kojim drugim njemu susjednim jezikom toga doba. Arapski jezik je dostojno primio, upamtio i ponio to veliko znanje za vremena koja će doći sa budućim izlascima Sunca kako na Zapadu tako i na Istoku.

III.

Danas smo u Zagrebu, sa Danielom Bučanom, i gledamo s divljenjem ove veličanstvene, voluminozne knjige. Lahko je uočiti da je Daniel Bučan sa arapskog prevodio djela Al-Farabija, Avicenne, Al-Ghazalija, Averroesa, Majmonida, Al-Ma'arrija, Ibn Ḥaldūna, da spomenem za mene najvažnije predstavnike arapske (odnosno jevrejske) klasične filozofije, povijesti, pjesništva, teologije, teozofije, hermeneutike, egzegeze i misticizma.

Ovo što vidimo je, gotovo bi se moglo reći, prevoditeljski pokret koji ima svoga usamljenog predvodnika i utemeljitelja, Daniela Bučana. Ovaj usamljeni prevoditeljski podvig Daniela Bučana ne prate nikakve priče nalik onima iz *Hiljadu i jedne noći*, za žaliti je što nema darivanja ni zlatom ni zlatnicima,³ nema halifskih dvoro-

2 Usp. Marshall G. S. Hodgson, *The Venture of Islam, The Classical Age of Islam* (volume I), The University of Chicago Press, Chicago/London, 1974., p. 412.

3 U veličanstvenom književnom djelu *Hiljadu i jedna noć* zlatu je metal koji se najčešće spominje.

va, nema pompe sa dekorom svile i kadife. Nije mi poznato da li je ikoji visoki političar upriličio prijem Danielu Bučanu i ovim njegovim vrijednim knjigama. I vjerujem i pretpostavljam: Prije nije, nego li jest!

Tu je prevoditelj Daniel Bučan i njegovi izdavači, "Demetra" prije svih. I tu su ova vrijedna djela, vidimo ih dobro, posvjedočuju pomno i autentično svoga prevoditelja i komentatora. Dakako, tu su i ne baš brojni čitatelji ovih djela. Nadati se da će ih u budućnosti biti i više kako ove knjige budu starile i na se oblačile ruho mnogih vremena koja će nastupiti na stazama ovozemne prolaznosti.

IV.

Moguće je ova velika djela Al-Farabija, Avicenne, Al-Ghazalija, Averroesa, Majmonida, Al-Ma'arrija, Ibn Haldūna..., koja je Daniel Bučan pomno prevodio i komentirao, moguće ih je, dakle, u Bučanovom učinku kontekstualizirati unutar nekoliko značenjskih orbita.

Prvo, Daniel Bučan je izniman čudak svoje vrste, jer se može ustvrditi da se on, iz ove evropske i zapadne epohe modernosti i "postmodernosti" (i iz duha vremena koje je najvidljivije u sintagmi "širenje Evropske Unije"), zaputio prema djelima nastalim u možda zastalno zgaslim vremenima "srednjeg vijeka". Sve od Francuske revolucije (i drugih ustanka u Evropi protiv drevnih autoriteta i starih poredaka) nije baš u modi bavljenje "srednjim vijekom". Nekako smo navikli, čak i mi u/na teološkim učilištima, (po)misliti da za tu mrklu "tamu srednjovjekovlja" nema potrebe imati oštroomne poglede, pa ni oči koje bi mogle išta vidjeti ili nazrijeti u toj "tmuši".

Ali, rečenom usprkos, danas vidimo "srednjovjekovnog putnika" Daniela Bučana i možemo opipati popudbinu s kojom je putovao od Granade do Bagdada, od Feza do Hamadana, od Sicilije, preko Aleksandrije do Damaska i zadivnih pokrajina Horasana. Po ovim djelima koja danas gledamo kao njegov vrijedni učinak, zaključujemo da se Daniel Bučan nije zaputio bilo kakvom "srednjem vijeku", već onom "srednjem vijeku" koji se sjećao drevne Grčke, koji je budio mnoge svjetove drevne Grčke, koji je do riječi dovodio grčke filozofe, ljekare, komentatore... i omogućio im da rječito i tečno progovore u arapskom jeziku.

Drugo, Daniel Bučan se tokom svih ovih svojih pet desetljeća prevoditeljskih i komentatorskih napora zaputio među kršćane, jevreje i muslimane toga već spominjanoga "srednjeg vijeka". Kad god je Daniel Bučan gledao u arapske harfove i pismena slavnih djela koja je prevodio u hrvatski (bosanski, srpski...), on je bivao, on je postajao savremenikom kršćanina Hunayna Ibn Ishāqa, jevreja Majmonida, muslimana Avicenne, Ghazālīja ili Averroesa... Ovim svojim prevoditeljskim i komentatorskim angažmanima, nama je Daniel Bučan prenio tu davnu "raspravnu atmosferu" zrelog srednjovjekovlja, onog srednjovjekovlja koje je u jednoj svojoj epohi bilo sretno zborište jevreja, kršćana i muslimana,⁴ raspravljali su o Bogu, o Božijoj Jedinosti, o vječnosti svijeta, stvaranju iz ništa, o čovjekovim i Božijim znanjima univerzalija i partikularija, o grijehu, o Istini, Budućem svijetu, o jeziku, o "postajama bitka", o tome čija je vjera pribranija, čiji je put do Boga ispravniji, o "isijavanju Bitka", o krhkom ljudskom znanju, o mističkim putovanjima u dubine nebeskog plavetnila, o "potrazi za eliksirom", o "raskrivanju dragog kamena", o "kalemljenju drveća na čijem će lišću (na naravan način i iz biologije prirode) rasti stihovi i mudronosni tekstovi", itd...⁵

Ako u ovoj našoj modernosti i u čemu traju jeke tog davnog srednjovjekovlja, onda traju preko mnogih religijskih i vjerskih zapitanosti današnjih jevreja, kršćana i muslimana, i njihovih vraćanja izvorima. Nažalost, ponekada taj se povratak izvorima događa na turbulentan i brutalan fundamentalistički način.⁶ Također, te zapitanosti traju i u današnjim sekularnim izdancima jevrejstva, kršćanstva i islama, jer, ako se Bog inekako može zaboraviti, nemoguće je zaboraviti tolika stoljeća Tradicije koja je nastala

4 O nekadašnjoj Španjolskoj kao zanimljivom susretništu muslimana, jevreja i kršćana vidi: Maria Rosa Menocal, *The Ornament of the World, How Muslims, Jews and Christians Created a Culture of Tolerance in Medieval Spain*, Little, Brown and Company, Boston, New York and London, 2002.

5 O temama arapskog filozofskog pregnuća vidi izvanredno djelo koje su priredili i preveli Jon McGinnis i David C. Reisman, *Classical Arabic Philosophy, An Anthology of Sources*, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge, 2007.

6 Na primjer, Karen Armstrong je mnogo pisala o današnjim "bojevima za Boga", usp. njeno djelo *The Battle for God* (mnoga izdanja), također vidi: Bernard Lewis, *Cultures in Conflict, Christians, Muslims and Jews in the Age of Discovery*, Oxford University Press, New York and Oxford, 1995.

u epohama čovjekove intenzivne saradnje s Bogom. Možda nas danas jesu opet oslovlila nova i teška pitanja kako živjeti zajedno, ali ćemo na njih dati prihvatljiviji odgovor ako se upoznamo sa temama kojima se bave ovi Bučanovi komentari i prijevodi.

Treće, mnogi danas u "pravim" evropskim prijestonicama, u Berlinu, Londonu, Parizu, Briselu... govore o judeo-kršćanskoj civilizaciji koja je u temeljima moderne Evrope. Daniel Bučan ovim svojim prijevodima i komentarima dodaje, podsjeća i opominje, poput Marije Todorove, Jacka Goodyja, Marshala G. S. Hodgsona, da je u temeljima Evrope i Zapada utkan i uzidan i onaj treći član, tu je, naime, makar malo islamske civilizacije i kulture koja je omogućila rađanje i uspon onog što danas priznajemo da jeste dobro i da jeste općeljudsko na Zapadu.

V.

Ovdje mi danas vidimo Bučanova "buđenja svjetova" u hrvatskom (bosanskom, srpskom...) jeziku. Ovdje su svjetovi drevne Grčke, svjetovi Arabljana, Iranaca, kršćana, jevreja i muslimana, koje je okupila epoha zrelog Bagdadskog halifata. Dakako, ovdje su i naši savremeni svjetovi i doba koja su nama osvanula, jer svoje prijevode i komentare Daniel Bučan često kontekstualizira u našim vremenima i za naša vremena. Daniel

Bučan je i dijahronijski i sinhronijski pristupao obradi ovih svojih djela. Po svemu se vidi da je Daniel Bučan oprezno "prelazio znakove", polahko ih udijevao jedne u druge, vješto je dodirivao granice i međe svih ovih raznolikih svjetova. Ako se studentsko pokoljenje kojem ja pripadam radovalo *Razmeđima azijskih filozofija*⁷ Čedomila Veljačića, današnji naraštaji studenata filozofije i teologije, jednako kao i profesori filozofije i društvenih nauka općenito, imaju priliku radovati se ovom bogatom komentatorskom i prevoditeljskom opusu Daniela Bučana. Mnogi su se bavili pitanjem "šta je bilo izgubljeno u prijevodu"? Preko ovog zadivnog opusa Daniela Bučana imamo priliku da se bavimo pitanjem "šta je nađeno u prijevodu"? A mnogo toga je u ovim prijevodima probuđeno, sačuvano, darovano budućim pokoljenjima. Na samom kraju, dopustite mi da kažem da ovo veliko djelo Daniela Bučana pokazuje da smo svi mi danas, i muslimani i jevreji i kršćani, i teisti i ateisti, i tradicionalisti i modernisti, u velikoj, rekao bih u nasušnoj, potrebi za novom "mediteranskom sintezom".

A Daniel Bučan je toj sintezi posvetio pedeset godina svoga plodnog rada.

⁷ Usp. Čedomil Veljačić, *Razmeđa azijskih filozofija* izišlo na neki način preliminarno kao *Filozofija istočnih naroda*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1957.

Summary الموجز

FERTILE DECADES OF ARABIST AND ISLAMOLOGIST FROM ZAGREB

On the occasion of the 70th birthday of Arabist and Islamologist Daniel Bučan, The Oriental Studies Department of Croatian Philology Society hosted a festive meeting and debate on works of the author of *Poimanja arabizma* (Understanding Arabism), *Vremena islama* (Times of Islam), *Kako je filozofija govorila arapski* (How Philosophy Spoke Arabic), *Uvoda u arapsku filozofiju* (Introduction to Arab Philosophy), as well as translator of most significant philosophic works by Al Farabi, Ibn Sina, Al Ghazali, Ibn Rushd, Maimonides and Ibn Khaldun. Radoslav Katičić, Ismet Bušatlić, Hilmo Neimarlija, Mislav Ježić, Enes Karić, Tatjana Paić-Vukić and Tarik Haverić spoke about Daniel Bučan and his authored and translation bibliography on December 5, 2013. We bring transcripts of speeches by Hilmo Neimarlija entitled *Sredozemna sinteza* (Mediterranean Synthesis of Daniel Bučan) and by Enesa Karić entitled *Bučanova buđenja svjetova* (Bučan's Awakening of Worlds).

عقود مثمرة لمستشرق خبير في اللغة العربية والشؤون الإسلامية من زاغرب

بمناسبة السنة السبعين من عمر دانييل بوتشان Daniela Bučana، المستشرق الخبير باللغة العربية والشؤون الإسلامية، عقد قسم الدراسات الشرقية في الجمعية اللغوية الكرواتية، في الخامس من ديسمبر من العام الماضي، في زاغرب، جلسة احتفالية وحوارا عن مؤلف كتب "مفهوم العربية"، "عصور الإسلام"، "الفلسفة تتكلم اللغة العربية"، "المدخل إلى الفلسفة العربية"، ومترجم أهم الأعمال الفلسفية للفارابي وابن سينا والغزالي وابن رشد وابن ميمون وابن خلدون. وقد تحدث عن دانييل بوتشان ومؤلفاته وترجماته كل من: رادوسلاف كاتيتشيتش وعصمت بوشاتليتش وحيلمو نيمارليا وميسلاف يجيتش وأنس كاريتش وتاتيانا بايتش - فوكيتش وطارق هافريتش. ونقدم هنا حديث حيلمو نيمارليا بعنوان "التركيب الأوسطية عند دانييل بوتشان" وحديث أنس كاريتش بعنوان "صحوة الأكوان عند بوتشان".